

عنوان:

بررسی برنامه‌ها و سیاست‌های ترویج مرتعداری سازمان جنگلها و مراتع کشور از دیدگاه مرتعداران استان زنجان

مریم مختاری زنجانی^۱ سید محمود حسینی^۲، داود محمدی^۳

۱. کارشناس ارشد ترویج دانشگاه آزاد علوم و تحقیقات

۲. دانشیار دانشکده اقتصاد و توسعه دانشگاه تهران

۳. مدرس دانشکده اقتصاد و توسعه کشاورزی

[Mohammadi_d@yahoo.com](mailto: Mohammadi_d@yahoo.com)

چکیده:

منابع طبیعی تجدید شونده به سبب اثرات مستقیم و غیرمستقیم خود، مهمترین عامل در توسعه اقتصادی-اجتماعی کشور می‌باشد. استفاده مطلوب از این منابع می‌تواند ضامن توسعه پایدار گردد و عدم توجه به آن می‌تواند متضمن مسائلی باشد که مجموعه برنامه‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور را با مخاطره جدی روبرو سازد. رشد روزافزون جمعیت و محدود بودن منابع طبیعی تجدید شونده بخصوص مراتع باعث گردیده است که فشار بیش از حد بر این منابع وارد شود لذا در این میان ترویج به عنوان یک مکتب آموزشی نقش خطیری بر عهده دارد و برنامه‌ها و سیاست‌های منطقی آن می‌تواند راهگشای بسیاری از مسائل باشد. به همین منظور تحقیق حاضر به بررسی دیدگاه‌های مرتعداران استان زنجان در رابطه با برنامه و سیاست‌های ترویج مرتعداری سازمان جنگلها و مراتع و آبخیزداری کشور پرداخته است. تحقیق حاضر از نوع تحقیقات پیمایشی و به روش توصیفی و همبستگی می‌باشد. جامعه آماری این تحقیق شامل ۱۶۵ نفر از مرتعداران استان زنجان می‌باشد. نتایج حاصل از ضریب همبستگی اسپیرمن حاکی از آن است که بین متغیرهای سطح تحصیلات مرتعداران، وضعیت پوشش گیاهی در اختیار مرتعداران، آشنایی مرتعداران با برنامه‌های ترویج مرتعداری، آگاهی مرتعداران از اهداف و فوائد طرح مرتعداری و میزان دخالت مرتعداران در برنامه‌ریزی‌های مرتبط با ترویج مرتعداری با متغیر دیدگاه مرتعداران در رابطه با سیاست‌های ترویج مرتعداری سازمان جنگلها، مراتع و آبخیزداری کشور رابطه مثبت و معنی داری وجود دارد. نتایج حاصل از تأثیر جمعی متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته از طریق رگرسیون چندمتغیره حاکی از آن است که متغیرهای آشنایی مرتعداران با برنامه‌های ترویج مرتعداری، میزان دخالت مرتعداران در برنامه‌ریزی‌های مرتبط با ترویج مرتعداری و میزان تحصیلات مرتعداران باعث دیدگاه مثبت آنان در رابطه با سیاست‌های ترویج مرتعداری سازمان جنگلها، مراتع و آبخیزداری کشور گردیده است.

کلمات کلیدی: مرتعداری - سیاست‌های ترویج مرتعداری - ترویج منابع طبیعی

منابع طبیعی به عنوان ثروتهای خدادادی اهمیت زیادی در اقتصاد کشور ما دارند. اما پیکره منابع طبیعی در طی قرون از یک سو در اثر بهره برداری بی رویه و اعمال روشهای تخریبی آماج حملات ویرانگر مادی قرار گرفته است، و از سوی دیگر ساختار فرهنگی جامعه نیز کم و بیش با چنین روندی از بهره برداری و تخریب هماهنگ و مانوس شده است. توجه به این نکته ضروری است که تمامی منابع طبیعی موجود در کره زمین دارای محدودیت می باشد، ولی نیازهای بشر نامحدود است.

در کشور ما منابع طبیعی تجدید شونده به سبب اثرات مستقیم و غیرمستقیم، مهمترین عامل در امر توسعه اقتصادی- اجتماعی می باشد و استفاده از آن می تواند ضامن ماندگاری و توسعه پایدار بوده و عدم توجه به آن می تواند بالقوه متضمن مسائلی باشد که مجموعه برنامه های توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی کشور را با مخاطه جدی روبرو سازد (خلدبرین، ۱۳۷۷).

رشد روزافزون جمعیت و محدود بودن منابع طبیعی تجدید شونده بخصوص مراتع باعث شده است که فشار بیش از حد بر این منابع وارد گردد و در حال تخریب شدید قرار گیرند که اگر اقدام سریع نسبت به بهبود و حفاظت آنها انجام نگیرد، دیر یا زود وضعیت دامداری کشور نیز رو به وخامت خواهد رفت. در کشورهای پیشرفته با استفاده از برنامه های علمی و متمرکز زودتر متوجه این قضیه شده اند و سعی نموده اند روشهای بهتری را برای بهره برداری از مراتع بکار گیرند و تا حدی نیز در زمینه احیاء و توسعه مراتع موفق بوده اند (حاجیان، ۱۳۷۶).

با توجه به اینکه، سالیانه اعتبارات و امکاناتی از سوی دولت جهت حفظ و احیاء مراتع تخصیص می یابد که مسلماً با توجه به حجم زیاد کار به هیچ وجه رافع مشکل فعلی مراتع نخواهد بود. همچنین نظام دولتی بدون حضور فعال مردم در حفظ و احیاء مراتع چندان موفق نخواهد شد. بنابراین بایستی بگونه ای اندیشید که بجای تکیه بر اعتبارات دولتی به توانایی های عظیم مردم روی آورد (کوسه غراوی، ۱۳۷۶).

در این میان ترویج به عنوان یک مکتب آموزشی خاص و یا به عنوان یک موسسه برای آموزش و تنویر افکار گروههای هدف و اشاعه روشهای نوین در زمینه های متعدد در دنیای امروز مورد استفاده قرار می گیرد (شهبازی، ۱۳۷۲). لذا ترویج منابع طبیعی در جهت اشاعه فرهنگ حفظ، احیاء و بهره برداری بهینه در عرصه های طبیعی امروزه در بسیاری از کشورها از جمله ایران مورد توجه قرار گرفته است.

مرتع (Range) زمینی با پوشش طبیعی که مستعد زراعت یا تولید چوب نیست در عوض می توان از آن برای چرای دام، آبخیزداری، توسعه حیات وحش یا تفرجگاه استفاده کرد. به عبارتی دیگر مرتع زمینی است با پوشش نباتات طبیعی خودرو که پوشش گیاهی آن غالباً علفی چندساله، بوته ای، بعضاً درختچه ای و به ندرت دارای درختان پراکنده بوده و در فصل چرا عرفاً مورد تعلیف دام قرار می گیرد و همچنین دارای کارکردهای متعددی از قبیل حفظ آب و خاک، ارزش های زیست محیطی و در صورت فراهم بودن شرایط یکی از منابع تأمین غذای دام اهلی و وحوش می باشد. مرتعداری (Range management) عبارت است از اداره اکوسیستم مرتع به منظور استفاده بهینه از منابع و تولیدات و سرویس های آن با تأکید بر حفاظت آب و خاک و سرانجام محیط زیست. بیش از ۵۲ درصد از سطح کشور را مراتع تشکیل می دهند. مراتع در حفظ خاک و جلوگیری از فرسایش، تنظیم گردش آب در طبیعت، تأمین علوفه مورد نیاز دام، تولید محصولات دارویی و صنعتی، حفظ ذخایر ژنتیک گیاهی و جانوری نقش اساسی دارند. در حال حاضر

سرانه مرتع در کشور ۱/۳ هکتار و سرانه جهانی آن ۰/۸۲ هکتار است. ۲۵ درصد ارزش هر هکتار مرتع مربوط به تولید علوفه و ۷۵ درصد آن مربوط به ارزش‌های زیست‌محیطی است. بنابراین حفظ، احیاء و توسعه و بهره‌برداری از مراتع بیش از آنکه از دیدگاه تعلیف دام دارای اهمیت باشد از نظر زیست‌محیطی ارزشمند است. بر اساس آخرین آمار معاونت امور دام وزارت جهاد کشاورزی، جمعیت دامی کشور حدود ۱۲۴ میلیون واحد دامی اعلام شده که حدود ۸۳ میلیون واحد دامی آن وابسته به مرتع هستند. این در صورتی است که مراتع موجود کشور تنها می‌تواند خوراک ۲۷ میلیون واحد دامی در مدت ۷ ماه یا ۲۴/۶ میلیون واحد دامی در مدت یکسال را تأمین نماید. مطابق این آمار در حال حاضر بیش از ۲/۲ برابر ظرفیت مجاز از مراتع کشور بهره‌برداری می‌شود و معیشت بیش از ۹۰۰ هزار خانوار روستایی و عشایری به بهره‌برداری از مراتع وابسته است (سازمان جنگلها و مراتع کشور، ۱۳۸۸).

سطح کل مراتع استان زنجان ۱۲۰۰۰۰۰ هکتار می‌باشد که ۴۲۰۰۰۰ هکتار جزء مراتع بیلاقی، ۳۰۰۰۰ هکتار جزء مراتع قشلاقی و ۷۵۰۰۰۰ هکتار جزء مراتع میان بند می‌باشد. ضمناً ۷٪ از مراتع استان جزء مراتع خوب، ۶۰٪ دارای وضعیت متوسط و ۳۳٪ جز، مراتع فقیر هستند. شیوه بهره‌برداری از به روش سنتی - روستایی می‌باشد (شورای منابع طبیعی استان زنجان، ۱۳۸۰).

مرتع یکی از مهمترین منابع طبیعی و اقتصادی کشور می‌باشند که علاوه بر تأمین بخش مهمی از خوراک دامها و تولید محصولات گیاهی دارویی و شیمیایی منافع قابل توجهی مثل تعدیل آب و هوا، ممانعت از بروز سیل و حمایت از حیات وحش دارد و حتی امکانات تفریحی و سیاحتی را فراهم می‌کند از نظر اقتصادی نیز مراتع به لحاظ تأمین علوفه مورد نیاز دامداریها علاوه بر رونق فعالیتهای دامداری و تأمین بخش مهمی از نیاز گوت قرمز و مواد لبنی قابلیت مهمی در ایجاد اشتغال و درآمد برای بخشی از نیروی کار جوامع روستایی و عشایری کشور را دارد.

بنابراین اهمیت پوشش گیاهی مراتع را نباید به تولید علوفه منحصر نمود بلکه اثرات و نقشهای بسیار مهمتری ایفا می‌نماید که بسیار فراتر از تولید علوفه می‌باشد و تنظیم گردش آب در طبیعت، ذخیره‌سازی و هدایت تدریجی آب به سفره‌های زیرزمینی، دائمی شدن آبهای جاری، جلوگیری از جاری شدن سیلابها، که در مقایسه با تولید علوفه از اهمیت بسیار بالاتری برخوردار است (صادقی، ۱۳۸۰).

ترویج منابع طبیعی به عنوان یک ضرورت از سال ۱۹۸۷ توسط سازمان فائو آغاز شد و در ایران با توجه به اهمیت ترویج و به ویژه در بعد منابع طبیعی فعالیتهایی در سالهای اخیر انجام شده است ولی هنوز به انجام فعالیتهای بیشتری نیاز است. ترویج منابع طبیعی تجدید شونده عبارت است از شناساندن اهمیت منابع طبیعی از ابعاد مختلف به عامه مردم، آموزش اصول حفاظت از منابع طبیعی و آشنا ساختن مردم به راهها و روشهای جلوگیری از تخریب، آموزش راهها و روشهای احیاء منابع طبیعی مخروبه به عموم مردم و آموزش بهره‌برداری صحیح از منابع طبیعی آب و خاک، جنگل و مرتع با استفاده از مشارکت مردمی (میرید، ۱۳۸۰).

سیاستهای اجرایی ترویج مرتعداری

در سیاستهای اجرایی که توسط دولت در دست اجرا می‌باشد استفاده از آخرین تجربیات تحقیق و بررسی می‌باشد که مبتنی بر اصلاح و احیاء مراتع از طریق انتخاب بهترین روشهایی اصلاح و احیاء سازگار با شرایط اقلیمی و اکلوپیک مراتع ضمن رعایت عادات و سنن و فرهنگ اجتماعی مرتعداران می‌باشد (اسدی، ۱۳۷۳).

به عقیده کارشناسان فن بهترین روش برای حفظ و احیاء مراتع حضور فعال در عرصه‌های برای اجرای طرح‌های مرتعداری می‌باشد. از اینرو تشکیل تعاونی‌های آموزش مرتعداران در جهت اجرای طرح‌های مرتعداری یکی از راه‌حلهای مهم و با ارزش می‌باشد که با تأمین حفظ و احیاء مراتع و جلوگیری از تخریب و تجاوز به عرصه‌ها، حل مسائل اقتصادی و اجتماعی مرتعداران، افزایش کمی و کیفی تولیدات مرتع و همچنین مشارکت و همیاری را در بین مرتعداران تقویت می‌کند (مولائی، ۱۳۷۹).

کنفرانس محیط و توسعه در ایالات متحده آمریکا در سال ۱۹۹۲ حفظ منابع طبیعی را از جمله مباحثی می‌داند که وارد معادلات سیاسی جوامع امروز شده است. در این کنفرانس از مشارکت مردم و تصمیم‌گیری‌های جمعی به عنوان سیاست مهم حفظ و توسعه منابع طبیعی نام برده شده است. در این کنفرانس نیز مهمترین عامل موثر در حفظ و احیاء جنگلها و مراتع مشارکت آگاهانه و سازمان یافته مردم و معرفی فرهنگ منابع طبیعی به آنها ذکر شده است (UNCED, 1992).

در طرح‌های مرتعداری برای آنکه عملیات اجرایی به عمل در آید بهترین روش مشاوره با مرتعداران و جلب مشارکت آنان و تطبیق سنت‌ها با روش‌های علمی است. بخش دولتی در نهایت باید بصورت مروج، راهنما و ناظر باشد و نقش هدایت را ایفا کند. مرتعدار زمانی که احساس کند در سرنوشت آینده خود نقش اساسی و سازنده دارد به مرتع که عامل اصلی بقاء اقتصادی اوست با دید منطقی برخورد خواهد کرد و در آن زمان نیاز به همکاری را احساس و در سرنوشت کشور شریک خواهد بود (اسدی، ۱۳۷۳).

با توجه به مقدمه ذکر شده، هدف کلی این تحقیق بررسی دیدگاه بهره‌برداران در خصوص شناسایی برنامه‌ها و سیاست‌های ترویج مرتعداری سازمان جنگلها، مراتع و آبخیزداری کشور و نیز موثر بودن این سیاست‌ها می‌باشد.

مواد و روش‌ها

تحقیق حاضر از نوع تحقیقات پیمایشی است که به روش توصیفی و همبستگی انجام می‌شود. جامعه آماری در این تحقیق مرتعداران شهرستان ماهشان استان زنجان می‌باشند که تعداد مرتعداران ۵۵۰ نفر می‌باشد. به منظور تعیین حجم نمونه ابتدا یک گروه ۲۰ نفری از مرتعداران به صورت تصادفی برای پیش‌آزمون انتخاب شدند و از طریق توزیع پرسشنامه در بین آنها، انحراف معیار جامعه مورد مطالعه و همچنین تعیین دقت احتمالی مطلوب محاسبه گردید و در نهایت، حجم نمونه تعداد ۱۴۸ نفر تعیین گردید. که به منظور افزایش حدود اطمینان به این مقدار حدود ۱۰ درصد افزوده شد که در نتیجه حجم نمونه به ۱۶۵ نفر افزایش یافت. روش نمونه‌گیری تصادفی ساده می‌باشد. با توجه به ماهیت تحقیق حاضر و ویژگی‌های مورد نظر و نوع سوالات از میان روش‌های سنجش اعتبار، روش «اعتبار محتوائی» به منظور تعیین اعتبار ابزار تحقیق استفاده گردید. قابلیت اعتماد پرسشنامه نیز از طریق پیش‌آزمون بوسیله ۱۵ نفر از مرتعداران و بر اساس ضریب آلفای کرونباخ محاسبه گردید که مقدار آن ۰/۸۹ به دست آمد. تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار آماری Spss11.5 صورت گرفت.

نتایج و بحث

ویژگی‌های فردی پاسخگویان

متوسط سن بهره‌برداران از مراتع ۴۸ سال می‌باشد. که جوانترین آنها ۳۵ سال و مسن‌ترین آنها ۶۵ سال دارند. به لحاظ تحصیلات بیش از نیمی از بهره‌برداران بی‌سواد و یا سوادی در حد ابتدایی داشته‌اند و مابقی تحصیلاتی در حد راهنمایی و دبیرستان داشته‌اند و فقط ۶ درصد بهره‌برداران دارای تحصیلات دیپلم و بالاتر می‌باشند. متوسط سابقه مرتعداری افراد مورد مطالعه ۲۵ سال می‌باشد که کمترین آنها ۱۵ سال و بیشترین آنها ۴۰ سال سابقه مرتعداری دارند.

میزان دخالت در طرحهای مرتبط با ترویج مرتعداری

در رابطه با میزان دخالت بهره‌برداران در برنامه‌ریزی طرحهای مرتبط با مرتعداری، ۲۲ درصد بهره‌بردارانی که به این سوال پاسخ داده بودند اظهار داشته‌اند که در حد متوسط در برنامه‌ریزی طرحهای مرتبط با ترویج مرتعداری دخالت داشته‌اند. ضمن اینکه ۴۳/۵ درصد نیز عمدتاً به دلیل تمایل نداشتن به اجرای طرحهای مرتعداران از پاسخ به سوال خودداری نموده‌اند. نتایج حاصل از میانگین رتبه‌ای جدول ۱ یعنی (۲/۷۶) نشان دهنده آن است که بهره‌برداران به میزان کم در برنامه‌ریزی طرحهای مرتبط با ترویج مرتعداری دخالت داشته‌اند.

جدول ۱- توزیع فراوانی نظرات بهره‌برداران در خصوص میزان دخالت آنان در برنامه‌ریزی طرحهای مرتبط با ترویج مرتعداری

میزان دخالت	فراوانی	درصد نسبی	درصد واقعی	فراوانی تجمعی
هیچ	۱۲	۷/۳	۱۲/۹	۱۲/۹
کم	۲۴	۱۴/۵	۲۵/۷	۳۸/۷
تاحدودی	۳۶	۲۱/۸	۳۷/۷	۷۷/۴
زیاد	۱۶	۹/۷	۱۷/۲	۹۴/۶
خیلی زیاد	۵	۳	۵/۴	۱۰۰
بدون پاسخ	۷۲	۴۳/۶	-	-
جمع	۱۶۵	۱۰۰	۱۰۰	-

انحراف معیار: ۱/۰۵

مد: ۳

میان: ۳

میانگین: ۲/۷۶

میزان تأثیر برنامه‌ها و سیاستهای ترویج مرتعداری در حفظ، احیاء و توسعه مراتع

در رابطه با تأثیر برنامه و سیاستهای ترویج مرتعداری در حفظ، احیاء و توسعه مراتع، ابتدا ۱۹ مورد از برنامه‌های اجرا شده توسط سازمان جنگلها و مراتع و آبخیزداری کشور انتخاب گردید و از بهره‌برداران خواسته شد که میزان اثرگذاری هر یک از برنامه‌ها و سیاستهای مذکور را در حفظ احیاء و توسعه مراتع با استفاده از طیف لیکرت مشخص

نمایند. با توجه به جدول ۲ از دیدگاه بهره برداران پرداخت وام و اعتبارات با میانگین ۳/۷۰ بیشترین تأثیر را در حفظ، احیاء و توسعه مراتع داشته است همچنین برقراری ارتباط نزدیک با کارشناسان منابع طبیعی، برگزاری کلاسهای آموزشی برای بهره برداران، تشکیل تعاونی مرتعداری، رعایت زمان ورود و خروج دام از مرتع در اولویت‌های بعدی قرار گرفته‌اند.

جدول ۲- اولویت‌بندی دیدگاه بهره‌برداران در خصوص میزان تأثیر برنامه‌ها و سیاستهای ترویج مرتعداری در حفظ، احیاء و توسعه مراتع

اولویت	انحراف معیار	میانگین	تعداد (N)	برنامه‌ها و سیاستها
۱	۱/۰۹	۳/۷۰	۱۵۵	پرداخت وام و اعتبارات به بهره برداران
۲	۱/۱۹	۳/۵۸	۱۵۳	برقراری ارتباط نزدیک با کارشناسان منابع طبیعی
۳	۱/۲۰	۳/۵۶	۱۵۱	برگزاری کلاسهای آموزشی برای بهره برداران
۴	۱/۱۶	۳/۵۰	۱۵۷	تشکیل تعاونی مرتعداری
۵	۱/۰۸	۳/۴۴	۱۴۷	رعایت زمان ورود و خروج دام از مرتع
۶	۱/۱۶	۳/۳۸	۱۵۹	قرق مراتع
۷	۱/۲۷	۳/۱۴	۱۴۹	جلب مشارکت مردمی و بومی
۸	۱/۲۵	۳/۱۲	۱۵۷	بازدید از طرحهای الگو و نمونه
۹	۱/۱۶	۳/۰۸	۱۴۹	جلوگیری از چرای زودرس و تعادل دام و مرتع
۱۰	۱/۱۲	۳/۰۵	۱۵۷	نمایش فیلمهای ویدئوی در رابطه با منابع طبیعی
۱۱	۱/۰۷	۳/۰۴	۱۵۷	روشهای صحیح استفاده از مراتع برای تألیف دام
۱۲	۱/۱۲	۳/۰۲	۱۴۹	آموزش توجیهی طرحهای مرتعداری
۱۳	۱/۱۶	۲/۸۷	۱۵۹	نظارت و مشاوره مستقیم کارشناسان منابع طبیعی
۱۴	۱/۱۶	۲/۸۷	۱۵۱	تبدیل دیمزارهای کم بازده به علوفه کاری
۱۵	۱/۰۹	۲/۸۳	۱۵۹	بوته کاری گیاهان مرتعی
۱۶	۱/۲۸	۲/۷۹	۱۵۳	رعایت نحوه چرانیدن دام در مرتع
۱۷	۱/۱۷	۲/۶۷	۱۵۵	کودپاشی
۱۸	۱/۰۹	۲/۶۶	۱۵۷	بذرپاشی
۱۹	۱/۰۴	۲/۲۵	۱۵۷	جلوگیری از آتش سوزی مراتع

اولویت‌بندی دیدگاه بهره‌برداران در خصوص عوامل موثر در پذیرش طرحهای مرتعداری

در زمینه عوامل موثر در پذیرش طرحهای مرتعداری ابتدا ۱۰ عامل استخراج گردید و از بهره برداران خواسته شد که هر یک از عوامل را اولویت‌بندی نمایند. با توجه به جدول ۳ ملاحظه می‌گردد که مهمترین عامل در پذیرش طرحهای مرتعداری بهبود وضعیت اقتصادی بهره‌برداران می‌باشد. همچنین راهنمایی و ارشاد کارشناسان منابع طبیعی، آموزش عملی در مرتع، دریافت وام و تسهیلات بانکی و ارتباط نزدیک با کارشناسان منابع طبیعی از دیگر عوامل ذکر شده توسط بهره‌برداران می‌باشد. با توجه میانگین‌های بدست آمده می‌توان اظهار نمود که هر ۱۰ عامل ذکر شده در حد متوسط به بالا در پذیرش طرحهای مرتعداری توسط بهره‌برداران تأثیر داشته‌اند.

جدول ۳- اولویت‌بندی دیدگاه بهره‌برداران در خصوص عوامل موثر در پذیرش طرحهای مرتعداری

اولویت	انحراف معیار	میانگین	تعداد (N)	عامل
۱	۱/۰۰	۳/۹۷	۱۵۴	بهبود وضعیت اقتصادی

۲	۰/۱۸۸	۳/۱۸۸	۱۵۰	راهنمایی و ارشاد کارشناسان منابع طبیعی
۳	۰/۹۶	۳/۶۸	۱۵۱	آموزش عملی در مرتع
۴	۱/۱۳	۳/۶۶	۱۵۵	دریافت وام و تسهیلات
۵	۳/۰۸	۳/۵۴	۱۵۷	ارتباط نزدیک با کارشناسان منابع طبیعی
۶	۰/۹۸	۳/۴۹	۱۵۳	علاقه به حفظ منابع طبیعی کشور
۷	۱/۵۲	۳/۴۴	۱۵۷	بازدید از طرح‌های الگو
۸	۱/۱۷	۳/۴۰	۱۶۱	توصیه سایر مرتعدارانی که طرح را پذیرفته‌اند.
۹	۱/۱۶	۳/۳۸	۱۵۲	استفاده از رادیو و تلویزیون
۱۰	۱/۱۹	۳/۳۴	۱۵۹	استفاده از نشریات ترویجی

نتایج حاصل از ضریب همبستگی اسپیرمن

نتایج حاصل از ضریب همبستگی اسپیرمن در خصوص فرضیات مربوط به بهره‌برداران حاکی از آن است که بین متغیرهای سطح تحصیلات، وضعیت پوشش گیاهی مراتع در اختیار مرتعدار، آشنایی مرتعداران با برنامه‌های ترویج مرتعداری، آگاهی مرتعداران از اهداف و فواید طرح مرتعداری و میزان دخالت مرتعداران در برنامه‌ریزی‌های مرتبط با ترویج مرتعداری با متغیر دیدگاه مرتعداران در رابطه با سیاست‌های ترویج مرتعداری سازمان جنگلها، مراتع و آبخیزداری کشور رابطه مثبت و معنی داری وجود دارد.

جدول ۴- نتایج حاصل از ضریب همبستگی اسپیرمن

P	r	متغیر وابسته	متغیر مستقل
۰/۷۳۵	۰/۰۴۱	دیدگاه مرتعداران در رابطه با سیاست‌های ترویج مرتعداری	سن
۰/۰۴۳	۰/۲۴۹*	دیدگاه مرتعداران در رابطه با سیاست‌های ترویج مرتعداری	تحصیلات
۰/۲۵۵	۰/۱۳۹	دیدگاه مرتعداران در رابطه با سیاست‌های ترویج مرتعداری	سابقه مرتعداری
۰/۰۰۱	۰/۳۹۱**	دیدگاه مرتعداران در رابطه با سیاست‌های ترویج مرتعداری	وضعیت پوشش گیاهی مراتع در اختیار مرتعدار
۰/۰۰۴	۰/۳۴۰**	دیدگاه مرتعداران در رابطه با سیاست‌های ترویج مرتعداری	آشنایی با برنامه‌های ترویج مرتعداری
۰/۰۰۰	۰/۵۷۰**	دیدگاه مرتعداران در رابطه با سیاست‌های ترویج مرتعداری	آگاهی از اهداف و فواید طرح مرتعداری
۰/۰۰۰	۰/۶۳۹**	دیدگاه مرتعداران در رابطه با سیاست‌های ترویج مرتعداری	میزان دخالت در برنامه ریزی‌های مرتبط با ترویج مرتعداری

** : معنی‌دار در سطح ۱٪

* : معنی‌دار در سطح ۵٪

تحلیل رگرسیونی متغیرها تأثیرگذار بر دیدگاه مرتعداران در خصوص سیاست‌های ترویج مرتعداری

در این تحقیق به منظور پیش‌بینی تأثیر متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته از رگرسیون چند متغیره استفاده شد. برای این منظور در ابتدا متغیرهای مناسب استخراج، و وارد معادله رگرسیونی گردیدند. در این پژوهش به منظور تعیین سهم هر یک از متغیرهای مستقل در تبیین متغیر وابسته از روش گام به گام استفاده شده است. در این روش متغیرهای مستقل

بر اساس قدرت تبیین وارد معادله می شوند و این روند تا زمانی ادامه می یابد که خطای آزمون معنی داری به صفر برسد. آماره های مربوط به رگرسیون در جدول (۵) آورده شده است.

جدول ۵- متغیرهای وارد شده در گام های مختلف، ضریب تعیین و معنی داری در تبیین متغیر وابسته

گام	متغیرهای وارد شده	ضریب همبستگی (R)	ضریب تعیین (R^2)	F	سطح معنی داری
اول	میزان آشنایی مرتعداران با برنامه ترویج مرتعداری	۰/۶۹	۰/۴۸	۳۳/۳۰	۰/۰۰۰
دوم	میزان دخالت مرتعداران در برنامه ریزی های مرتبط با ترویج مرتعداری	۰/۸۶	۰/۷۴	۴۹/۱۰۰	۰/۰۰۰
سوم	میزان تحصیلات مرتعداران	۰/۸۸	۰/۷۸	۴۰/۴۷	۰/۰۰۰

متغیر وابسته: دیدگاه مرتعداران در خصوص سیاستهای ترویج مرتعداری

همان طور که در جدول (۵) مشاهده می شود. آزمون تحلیل واریانس (ANOVA) سطح معنی داری F در هر سه گام تحلیل رگرسیون را معنی دار نشان داده است. این مطلب گویای آن است که حداقل یکی از متغیرهای مستقل در پیش بینی متغیر وابسته مؤثر است. همچنین ترکیب متغیرهای مستقل نیز به طور معنی دار در پیش بینی متغیر وابسته مؤثر است.

همچنین، در جدول (۶) ضرایب رگرسیونی گام به گام متغیرهای وارد شده و عوامل تاثیرگذار بر دیدگاه مرتعداران در خصوص سیاستهای ترویج مرتعداری آورده شده است.

جدول ۶- ضرایب رگرسیونی گام به گام متغیرهای تاثیرگذار بر دیدگاه مرتعداران در خصوص سیاستهای ترویج مرتعداری

مشخصه ها و متغیرها	ضریب رگرسیونی غیر استاندارد (B)	اشتباه ا استاندارد (B)	ضریب رگرسیونی استاندارد شده (B)	مقدار t	سطح معنی داری
مقدار ثابت	۱۲/۸۷	۴/۶۴	-	-	-
میزان آشنایی مرتعداران با برنامه ترویج مرتعداری	۶/۶۳	۰/۸۷	۰/۶۱۶	۷/۵۶	۰/۰۰۰
میزان دخالت مرتعداران در برنامه ریزی های مرتبط با ترویج مرتعداری	۷/۰۶	۱/۱۲	۰/۵۱	۶/۲۷	۰/۰۰۰
میزان تحصیلات مرتعداران	۲/۰۸	۰/۸۰	۰/۲۱۰	۲/۵۹	۰/۰۱۴

نتایج حاصل از رگرسیون گام به گام نشان می دهد که از بین سه متغیر وارد شده به معادله رگرسیونی بیشترین میزان تبیین را متغیر میزان آشنایی مرتعداران با برنامه ترویج مرتعداری ($R^2=0/48$) داشته است و این بدان معنا است که میزان آشنایی مرتعداران با برنامه ترویج مرتعداری می تواند متغیر مناسبی در پیش بینی دیدگاه مرتعداران در خصوص

سیاستهای ترویج مرتعداری باشد. در این مرحله مقدار ضریب همبستگی چندگانه برابر $0/69$ و مقدار ضریب تعیین برابر $0/48$ می‌باشد. به عبارت دیگر این متغیر ۴۸ درصد تغییرات متغیر وابسته دیدگاه مرتعداران در خصوص سیاستهای ترویج مرتعداری را تبیین می‌نماید.

در گام دوم، متغیر میزان دخالت مرتعداران در برنامه ریزیهای مرتبط با ترویج مرتعداری وارد معادله می‌گردد این متغیر ضریب تبیین معادله را تا سطح $0/74$ بهبود داده است. با نگاهی به ضریب رگرسیونی استاندارد شده این متغیر ($\beta=0/51$) و معنی‌دار بودن آن می‌توان گفت که یک واحد تغییر در انحراف معیار این متغیر باعث تغییر انحراف معیار متغیر وابسته دیدگاه مرتعداران در خصوص سیاستهای ترویج مرتعداری به اندازه $0/51$ می‌شود.

در گام سوم متغیر میزان تحصیلات مرتعداران وارد معادله رگرسیونی گردید و ضریب تبیین معادله رگرسیون را تا سطح $0/78$ بهبود بخشید. این متغیر دارای ضریب رگرسیونی استاندارد شده برابر با $0/210$ می‌باشد و این نشان‌دهنده تأثیر مثبت میزان تحصیلات مرتعداران بر دیدگاه مرتعداران در خصوص سیاستهای ترویج مرتعداری می‌باشد.

پس از ورود متغیر میزان تحصیلات مرتعداران، عملیات رگرسیون متوقف گردیده است. در مجموع سه متغیر میزان آشنایی مرتعداران با برنامه ترویج مرتعداری، میزان دخالت مرتعداران در برنامه ریزیهای مرتبط با ترویج مرتعداری و میزان تحصیلات مرتعداران توانسته‌اند ۷۸ درصد از تغییرات متغیر وابسته دیدگاه مرتعداران در خصوص سیاستهای ترویج مرتعداری را تبیین نمایند.

همچنین معادله خطی حاصل از رگرسیون گام به گام متغیرهای مستقل در پیش بینی همچنین معادله خطی حاصل از رگرسیون گام به گام متغیرهای مستقل در پیش بینی دیدگاه مرتعداران در خصوص سیاستهای ترویج مرتعداری را می‌توان به صورت زیر نوشت:

$$Y = 12,87 + 6,63X_1 + 0,7,06X_2 + 2,08X_3$$

که در آن:

Y = دیدگاه مرتعداران در خصوص سیاستهای ترویج مرتعداری

X_1 = میزان آشنایی مرتعداران با برنامه ترویج مرتعداری

X_2 = میزان دخالت مرتعداران در برنامه ریزیهای مرتبط با ترویج مرتعداری

X_3 = میزان تحصیلات مرتعداران

نتیجه گیری و پیشنهادات

با توجه به اینکه میزان دخالت بهره‌برداران در برنامه‌ریزی طرحهای مرتبط با ترویج مرتعداری و طرحهای مرتعداری در حد کم بوده است لذا توصیه می‌گردد که از نظرات و دیدگاههای بهره‌برداران در خصوص طرحهای مرتعداری بیشتر استفاده گردد تا بدینوسیله زمینه مشارکت آنان بیشتر مهیا گردد.

با توجه به اینکه نیمی از بهره‌برداران مورد مطالعه بی‌سواد و یا کم‌سواد می‌باشند لذا توصیه میشود از برنامه‌های آموزشی رادیو و تلویزیون جهت پذیرش برنامه‌ها و سیاستهای ترویج مرتعداری بیشتر استفاده گردد. همچنین استفاده از نشریات و مجلات آموزشی و ترویجی به دلیل کم‌سواد و بی‌سواد بهره‌برداران کمتر توصیه می‌شود.

با توجه به اینکه برنامه‌ها و سیاستهای اجرایی از قبیل: نظارت بر اجرای طرحهای مرتعداری، توجه به ظرفیت مراتع برای چرا، انتخاب روش دامداری با توجه به ظرفیت مرتع، بونه کاری گیاهان مرتعی، رعایت تعادل دام و مرتع، رعایت نحوه چرای دام و بذریاشی و ذخیره نزولات آسمانی کمتر مورد توجه قرار گرفته است. لذا با توجه به مهم بودن موارد مذکور توصیه می‌گردد توجه کافی و اقدامات لازم در این خصوص صورت پذیرد.

توصیه می‌گردد برای پذیرش برنامه‌های ترویج مرتعداری از روش برنامه‌ریزی از پایین به بالا که در حقیقت همان به مشارکت گرفتن بهره‌برداران در تمام مراحل و فرایند برنامه‌ها می‌باشد استفاده به عمل آید. همچنین در این رابطه می‌توان از نظارت و مشاوره کارشناسان بعد از ارائه طرح به مرتعداران، برگزاری کلاسهای آموزشی و ترویجی ویژه بهره‌برداران، حمایت سایر دستگاههای دولتی مرتبط از بهره‌برداران، برگزاری آموزش‌های ضمن خدمت تخصصی برای کارشناسان منابع طبیعی، حضور کارشناسان ترویج در کنار کارشناسان مرتع و فعالیت سازمانهای غیر دولتی (NGOs) منابع طبیعی استفاده به عمل آورد.

منابع:

- ۱- اسدی، سیف اله (۱۳۷۳). عوامل موثر در ترویج مرتعداری و تبدیل دیمزارهای کم بازده به مراتع توسط مرتعداران شهرستان ماکو. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشکده کشاورزی دانشگاه تهران.
- ۲- حاجیان، مصطفی، (۱۳۷۶). ترویج منابع طبیعی و نقش آن در توسعه (حفاظت و بهره‌برداری صحیح) مراتع. مورد پژوهشی طرحهای مرتع داری شهرستان سمیرم. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران.
- ۳- خلدبرین، علی (۱۳۷۷). منابع طبیعی ایران. موسسه پژوهشی کاریز. تهران.
- ۴- دفتر فنی مرتع (۱۳۷۷). گزارش تحلیلی طرح مرتعداری و تولید علوفه. سازمان جنگلها و مراتع کشور.
- ۵- سازمان جنگلها و مراتع کشور (۱۳۸۸). سیمای منابع طبیعی کشور - مراتع ایران. قابل دسترس در: <http://www.frw.org.ir/CimayeManabeTabeeKeshvar/MarateIran/pageid/46/language/fa-IR/Default.aspx>
- ۶- شورای منابع طبیعی استان زنجان (۱۳۸۰). گزارش تلفیق دام و مرتع.
- ۷- شهبازی، اسماعیل (۱۳۷۲). توسعه و ترویج روستایی. انتشارات دانشگاه تهران.
- ۸- صادقی گرمارودی، محرمعلی (۱۳۸۰). نقش فعالیتهای آموزشی و ترویجی در طرحهای مرتعداری و تولید علوفه. مقاله چاپ نشده.
- ۹- کوسه غراوی، یازمیراد (۱۳۷۶). بررسی فعالیتهای و نقش حفاظتی، احیایی ترویج مرتعداری منطقه گرگان و گنبد. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران.
- ۱۰ - مولائی، رسول (۱۳۷۹). پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران.
- ۱۱ - میربد، مهرداد (۱۳۸۰). بررسی نقش سازمانهای غیردولتی در ترویج منابع طبیعی ایران. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران.

12-United Nations Conference on Environment and Development (UNCED), 1992. Available at: <http://www.un.org/geninfo/bp/enviro.html>

Examining extension programs and policies adopted by the Forest and Rangelands Organization in range management as perceived by rangeland dwellers in Zanjan province

M.Mokhtari, S.M.hosseini, D.Mohammadi, and S.M.Mirdamaei

Abstract

Owing to direct and indirect factors, renewable natural resources in our country are the most important variables in economic and social development. Therefore, desirable use can assure their sustainable and permanent development and lack of attention however may be a threat to the cultural, social, and economic development of the country. Population growth and limitation of natural resources, especially rangelands, impose a great pressure on these resources. So extension, as an educational tool, along with logical plans and correct policy-making can override many problems. This research intends to study the views reflected by rangelands dwellers of Zanjan province on the plans and policies regarding the enhancement of forests and ranges throughout the country. It is a descriptive- correlation survey study. The statistical population includes 165 range dwellers and was conducted by distributing a questionnaire which analyzed by SPSS. The results, according to Spearman correlation coefficient analysis, indicate that there is a positive and significant relationship between such variables as range dwellers, level of education, grass coverage of pastures, familiarity of the range dwellers with range development plans, the awareness of range dwellers on the aims and benefits of planned development plans, the intervention of range dwellers in planning and development of range management and the variable of range development policies of the Forest and Rangelands Organization (FRO). However, there is a negative relationship between the range dwellers' age and experience as well as the number of animal farming units and the variable of range development policies of the Forest and Rangelands Organization (FRO). The analysis of specific impacts of independent variable on dependent variable, on the basis of Mann-Whitney tests and Kruskal-Wallis test indicates that there are different perceptions on the policies of FRO regarding rangelands development on one hand, and the experts in the field on the other. Also, it shows that range dwellers who took part in special training courses had more positive views on such policies. It also indicates that, compared with the experts, the managers had more positive perceptions of range development policies. The cumulative impacts of the

independent variables on dependent variable through regression proved that the variables of familiarity of range dwellers with the development of ranges, their intervention in the planning of range management schemes and the level of their education have caused positive views on development programs as outlined by the FRO.

Key words: Range management, Extension policy, Natural resource management